

BIBLIOGRAFIA

Albert TURULL, “Joan Coromines i el Pirineu”. Dins *Àrnica. Revista del Consell Cultural de les Valls d'Àneu*, núm. 56, març del 2003, pàgs. 51 a 66.

La finalitat d'aquest treball, tal com l'autor manifesta en la introducció, és posar en relleu la importància que el Pirineu i les llengües pirinenques, actuals i antigues, amb els seus topònims, el seu cabal lèxic i les seves especificitats dialectals han tingut en la totalitat de l'obra de Coromines, en les seves concepcions filològiques i, fins i tot, en la seva particular trajectòria biogràfica. Estructura el seu treball en una introducció i tres apartats: “Estat de la qüestió”, “Documents” i “Bibliografia comentada”. En el primer apartat, Turull ressegueix alguns dels punts de contacte més destacats entre la realitat pirinenca i l'obra de Coromines tant des del vessant toponímic, sens dubte el més destacat, com des del vessant més genèricament lingüístic. Pel que fa al vessant toponímic, analitza les obres prèvies a l'*Onomasticon*, i remarca la gran quantitat de topònims pirinencs que Coromines estudia en els *Estudis de toponímia catalana*, sobretot en el primer volum. També analitza l'estudi “Toponímia antiga de l'alta vall de Camprodon”, que forma part de l'obra *Entre dos llenguatges*, i l'article “Toponímia de la Vall de Boi”, publicat en els números XII (juny del 1983) i XIV (desembre del 1983) d'aquest butlletí interior. Respecte al vessant estrictament lingüístic l'autor analitza les obres *Entre dos llenguatges* i *Lleures i converses d'un filòleg*. De la primera en remarca els treballs “Introducció a l'estudi de l'aranès” i “El parlar de Cardós i Vall Ferrera”, així com d'altres articles menors en què les referències a l'àrea pirinenca són constants. Dintre del vessant lingüístic també analitza l'obra *El parlar de la Vall d'Aran. Gramàtica, diccionari i estudis lexicals sobre el gascò* que, malgrat el temps transcorregut entre la gestació i la publicació i les discrepàncies amb la normativa ortogràfica de l'aranès modern, continua essent fonamental per a l'estudi del gascò i, en especial, de la variant aranesa. Dintre encara del primer apartat, l'autor analitza també les obres majors, el *Diccionari etimològic* i l'*Onomasticon*. En el primer les referències a les comarques del Pirineu també es troben pràcticament a cada entrada, i pel que fa al segon, entre altres coses, explica que va trobar-hi més de cinc-cents noms de lloc de les valls d'Àneu quan va repassar aquesta obra per elaborar l'inventari toponímic d'aquelles valls. Completa l'apartat “Estat de la qüestió” una enumeració no exhaustiva dels continuats contactes personals, viatges i excursions de Coromines a les terres pirinenques començant per l'estada amb la seva família a la Vall d'Aran l'any 1924, quan amb dinou anys va iniciar-hi les primeres prospeccions filològiques. Contactes que li proporcionaren un coneixement profund d'aquelles terres i dels seus habitants i que es reflecteix en el gran nombre de detalls geogràfics i humans que sovint explica en les seves obres. El segon apartat, “Documents”, és una transcripció de fragments de textos de Coromines en què es mostra el caràcter fonamental dels continguts pirinencs en els diversos aspectes de la seva obra, com a suport i demostració del que l'autor exposa en el primer apartat. En el darrer apartat fa un comentari general sobre les cinc obres principals de Coromines i dues obres més: *Àlbum Joan Coromines*, de Josep Ferrer i Joan Pujadas, i *L'obra de Joan Coromines. Cicle d'estudi i homenatge*, de Joan Solà. El treball és il·lustrat amb una dotzena de fotografies de Coromines de diverses èpoques i situacions.

A.R.

Antoni ORDINAS GARAU, *Geografia i toponímia a les Illes Balears*. Editorial Moll, Mallorca 2001. Presentació de Pere Salvà Tomàs. Pròleg de Joan Vilà Valentí.

El nostre consoci Antoni Ordinas ens ofereix en aquest llibre un recull ampli dels termes genèrics que ha trobat en els noms de lloc de les Illes Balears. És a dir, hi recopila les paraules de la llengua del poble que tenen a veure amb la geografia; es tracta, doncs, d'un aplec de terminologia geogràfica popular, o el que és el mateix, d'un aplec de termes propis de les "geografies de la percepció" de l'entorn natural viscut secularment per la gent de les Illes.

Per extreure de la llengua popular aquests mots, aplicables a la caracterització geogràfica de l'espai balear, l'autor ha considerat prop de cinquanta mil noms de lloc, dels que foren arreplegats per a la confecció del Mapa Topogràfic Balear a escala 1:5.000; tot tenint en compte, a més, aportacions procedents de fonts orals o escrites. Tota aquesta tasca ingent es fonamenta en la tesi doctoral que sobre aquest mateix tema A. Ordinas presentà l'any 1996 i que obtingué la nota d'excel·lent cum laude.

Els termes recollits són distribuïts en dos grans grups: genèrics lligats a la natura (orònims, geotopònims, hidrònims, biotopònims...) i genèrics relacionats amb la intervenció humana (les construccions rurals i l'espai urbà, les comunicacions, la indústria, l'agricultura, la propietat i les qüestions jurídiques, l'esport, la caça i la pesca, les creences i la història). Cada terme és definit en les seves diverses accepcions, tot indicant de cadascuna els indrets on ha estat localitzada.

S'analitza després la distribució sobre el territori i la freqüència amb què és utilitzat cada apel·latiu genèric en cadascuna de les accepcions que presenta. Són desglossats els endemismes propis de cada illa, és a dir, els termes que s'hi han localitzat en exclusiva dintre de l'espai balear (si bé alguns es poden trobar en altres indrets de les terres de llengua catalana), i els que són compartits per només dues de les illes (generalment entre les Balears majors o bé tan sols entre les Pitiüses). Finalment, un glossari general reagrupa per ordre alfabètic tots els mots estudiats.

S'ha de convenir que, algun dels termes consignats com a genèrics, és discutible que ho sigui de debò. Em refereixo especialment a aquells on es veu de forma clara l'origen metonímic que té l'aplicació geogràfica. Així, per exemple, el terme *talaia* per *cim* a Eivissa: en les prominències que hom coneix amb aquest nom és probable que hi hagi hagut realment una torre de vigilància o talaia, i aleshores l'apel·latiu potser no en fóra sinó una reminiscència. O també en els que es conservi encara massa el "regust" metafòric: així, posem per cas, l'interessant apel·latiu *fauc* 'falç' que trobem a la costa de migjorn de Mallorca per anomenar lleus inflexions de la costa terra endins de forma semi-circular.

Pensem, tanmateix, que els canvis intensos que comporta la vida moderna (sobretot en els qui viuen en contacte directe amb la natura i que han estat fins ara els artífexs i usuaris principals dels topònims) deixen ràpidament obsolets els objectes de referència tradicionals, amb què les accepcions que es reclamen d'una metonímia o metàfora massa clares es poden convertir fàcilment en significats propis dels mots en qüestió.

Tot això, però, no és sinó una objecció mínima a fer a aquest recull magnífic de la terminologia geogràfica popular. Que se circumscriu a les Illes Balears, però que es podria extrapolar sense gaires correccions, al conjunt dels Països Catalans, si més no, per fer-hi comparacions i observar-hi les analogies. Perquè, per exemple, hi ha accepcions d'antuvi singulars en els termes genèrics que no són sinó adaptacions a particularitats balears del significat bàsic comú. O també, hi ha el cas de mots distintes (si bé anàlegs) per a expressar el mateix fenomen, en què difereixen les denominacions continental i illenca; per exemple *rellar* (Mallorca) i *rascler* (continent) per anomenar la roca càrstica que el llenguatge científic coneix com *lapiaz*.

Apuntem finalment -això però, és tan sols una impressió personal- que el glossari es mostra sobretot ric, i en més d'una ocasió diríem innovador, en la terminologia del litoral i marítima. Cosa, altrament, que no ens ha d'estranyar tractant-se del recull dels mots populars relacionats amb la caracterització d'uns territoris insulars i on, per tant, la mar i els seus confins són omnipresents.

Realment tots els interessats en la topinímia catalana sortiran enrquits de la lectura d'aquest llibre i els en serà sempre útil la consulta.

Carles Domingo i Francàs

Miquel S. JASSANS. *Onomàstica de Colldejou*. Institut d'Estudis Catalans, Treballs de l'Oficina d'Onomàstica, VII. Barcelona 2003. 158 pàgs. 1 mapa del terme i 1 pla del nucli urbà.

Jassans té una llarga experiència en la confecció d'inventaris d'onomàstica de termes municipals. Aquest és el quart recull que publica, després d'haver publicat el de Rasquera (1988), Alforja i Cortiella (1991) i Poboleda (1998), i té pràcticament llest el de Duesaigües. La primera vintena de pàgines de la introducció de Colldejou situa el lector a la vila i al terme. En antroponímia, ofereix els quaranta-un llinatges que troba documentats entre 1283 i 1351, uns pocs dels quals encara vigents, però tots els altres desapareguts, molts d'ells segurament a causa de la pesta negra del segle XIV. Comenta una mena de segon repoblament entre 1524 i 1540, amb l'aparició de disset altres antropònims, només dos dels quals encara actuals, i novament arribada de gent novvinguda al llarg dels segles XVII i XVIII, i l'eufòria del XIX amb altres deu cognoms, tres dels quals presents fins avui. A partir dels topònims, dona un cop d'ull a l'economia, eminentment agrícola i ramadera, amb vinyes i corrals, amb unes activitats industrials circumscrites al carbó, el guix, les teules i les rajoles i la neu, i ara desaparegudes. No ha trobat record d'olles d'aiguardent però hi ha aportat, i els examina, vegetals i fauna. Ha despullat molta documentació, des del segle XIII fins al XIX, amb l'excepció del XVII, i ha pogut veure manuscrits de la baronia d'Escornalbou a la qual el terme va correspondre. La llista de noms -alfabètica, sense transcripció fonètica- en conté molts d'oblidats. Les descripcions són austeres, amb informacions descriptives escarides, però suficients, amb alguna excepció com Escornalbou (sempre escrit *Cornubou* o variants, sense la partícula *es-* inicial fins a mitjan segle XV), Colldejou i la mola de Colldejou, el coll del Guix, Llaberia, el mas de Magrinyà, Nolla, el carrer del Sol, i algun altre, unes entrades en les quals troba motiu per a explicacions més extenses. El conjunt s'ajusta a la normativa moderna per a aquest tipus de treballs. Fa tot l'efecte de ser un recull que no ha deixat res fora i que ha estat elaborat amb paciència i amb molta dedicació.

Ramon Amigó i Anglès

Vicenç CARBONELL i VIRELLA, *Noms de lloc de Vilanova i la Geltrú*. Institut d'Estudis Penedesencs, Corpus de Toponímia Penedesenca, 2, Vilafranca del Penedès 2001, 270 pàgs.

Aquest investigador vilanoví, nat el 1934, ha tingut sempre una gran inquietud per la recerca i la recol·lecció de noms de lloc emblemàtics. Començà per inventariar castells, torres de defensa i masies, que acostumava a fotografiar impecablement. Després derivà cap a la història de la seva ciutat o comarca (marineria, agricultura, llinatges) i finalment s'ha centrat en la toponímia i per això acaba de publicar el recull onomàstic d'Olivella, i alhora té aplegats més de nou-cents topònims que ell anomena esotèrics i que es refereixen a les bruixes, l'Infern, el dimoni o el Purgatori. Un altre vessant és la seva passió excursionista, que li permet assolir un gran coneixement del territori. El seu guiatge és mestriol quan recorreu alguna part, per exemple, del Penedès.

El seu amor per Vilanova i la Geltrú l'ha dut a una tasca difícil i dura, o sia a inventariar tota la toponímia urbana i rural d'un gran terme i d'una ciutat que passa de cinquanta mil habitants. Fins avui ha publicat en volums solts i amb la col·laboració d'Alfred Castells, Josep Sabater i Joan Virella i Bloda, els carrers de Vilanova i la Geltrú. Són sis volums: *Les viles medievals* (1987), *De l'Edat Mitjana a les Guerres Carlines* (1988), *L'exemple innovador* (1989), *El barri de mar* (1990), *L'expansió del segle XX* (1991) i *El Molí de Vent. L'Aragai. La Collada-els Sis Camins* (2002). Tots els volums han estat editats per l'Ajuntament i en resten potser dos o tres més de pendents. En conjunt abasten prop de quatre-cents cinquanta carrers amb denominació oficial, no incloent-hi els noms populars.

El recull que comentem ara és només del terme rural de Vilanova i la Geltrú, bé que en part estigui ja "contaminat" per urbanitzacions que desfan no sols l'agricultura sinó que fan perdre molts noms de lloc. Per ordre alfabètic, com es fan ara els reculls municipals, l'autor comprensiblement en algun cas vacil·la sobre quin dels dos noms del topònim ha de predominar com a més important onomàsticament.

I, ultra una breu descripció geogràfica, sovint hi aboca una gran quantitat d'informació documental procedent de fogatges, cadastres, mapes, documents privats, dietaris i llibres publicats. Més d'una vegada podem seguir així els successius canvis de nom d'una masia. En el cas de la Geltrú la primera citació ja és del segle XI. En alguns casos agrupa les diverses branques del topònim, com en de les

carrerades, la qual cosa permet de seguir la via pecuària i les seves ramificacions. Els masos són un dels plats forts de l'obra i en casos com el mas del Carro ens trobem que ja s'esmenta durant el segle XII. Sortosament hi ha unes quantes masies no engolides per la febre urbanitzadora i que llurs propietaris conserven "gerdes". Hi ha uns quants torrents que mantenen llur presència rural, però els estanys, tan importants per al medi ambient, han quasi desaparegut. De tant en tant ens surten topònims singulars o arcaics. Així els Set Pecats Mortals, que és un raval; Cal Ganeta; Cal Gat Negre; Jui del Moro, que és un turó; la Múrcia Xica, o la Torre de la Immortalitat. I formes arcaiques com Dou (per *deu* o *font*), el torrent de les Fambres, el Comú (ajuntament), Enveja (té a veure amb el topònim del delta de l'Ebre?) o el camí dels Tres Jurats. I alguna forma dialectal, com punta Mabrerà, que sens dubte ve de *marbre*, però el poble rebutja aquestes "erres" difícils de pronúncia dins un mot. I el misteriós les Mesquites, nom d'un mas, que deu tenir origen àrab o potser despectiu contra els islàmics. A remarcar la toponímia marina, els sotaiguats com s'han batejat des que Maria Teresa Montaña recollí en dos gruixuts volums els d'una bona part de la costa catalana. En el cas de Vilanova i la Geltrú remarquem el Pas del Conill, la Dent, el Geperut, la Mallorquina, les Monges, el Banc, etc., tots fruits d'una bona imaginació popular.

En algun cas la gran documentació deixa en l'aire si el topònim encara és viu o és pretèrit, però no és una qüestió essencial.

Cal lloar l'enorme esforç de Vicenç Carbonell, que ha salvat així molts topònims de la desaparició en la memòria de la gent. Almenys ara els podran trobar en el seu documentat volum.

I subratllem que Vilanova i la Geltrú és la tercera ciutat que s'afegeix a la minsa llista de les que tenen un recull toponímic total. Les altres dues són Reus, feta per Ramon Amigó i Anglès, i Sitges, que publicà Ignasi Maria Muntaner i Pascual.

Albert Manent

Santi ARBÓS I GABARRÓ, *Onomàstica de Fullella (Garrigues)*. Societat d'Onomàstica - Institut Cartogràfic de Catalunya, Barcelona 2003. 198 pàgs. i 1 mapa del terme 1:30.000, i 1 pla de la vila 1:3.000.

Quan un recull de noms de lloc d'una localitat és fet per algú seriosament interessat per la llengua, i que n'és bon coneixedor i que, a més, estima el bocinet de territori al qual dedica l'atenció, els resultats són millors que quan el recollidor té unes altres característiques. Això, aquesta bona qualitat, s'observa de seguida en el recull que ara recensiono. Ja fa temps que Santi Arbós donava testimoni d'aquest coneixement lingüístic i d'aquest amor per Fullella. Al Col·loqui de la Societat d'Onomàstica d'Ulldecona (octubre 1997) va presentar una comunicació extensa a l'entorn de "L'article en la toponímia de Fullella". Hi plantejava el dubte freqüent sobre si és millor respectar els articles etimològics o optar pels normatius. Tot un exemple d'una preocupació que ja l'inquietava, i hi recorda les conclusions de Joan Coromines sobre que l'afegit, en alguns noms, de la síl·laba *es-* inicial (les Esplanes, etc.) és l'aglutinació amb el nom d'un fragment -que es repeteix- de l'article precedent i no pas una deixa de l'article salat. Dos anys després, va ser present a Lleida, al XXVI Col·loqui (novembre 1999) amb una altra comunicació, ara destinada a donar una primera notícia de l'aplec de topònims de Fullella. Era una síntesi del treball llavors en curs de confecció i portava consideracions sobre vocalisme, consonantisme, morfologia, lèxic i semàntica. Abans (1991), havia fet un estudi dialectològic del parlar de Fullella i, juntament amb J. S. Continente Cuevas, havia publicat (1993) *Fullella, un poble de les Garrigues*. Aquesta intensitat de feina a l'entorn de Fullella no podia sinó desembocar en un treball modèlic a l'hora de donar per llest el recull que ara ha estat publicat, amb una introducció que exposa el mètode de treball que ha seguit: ordenació alfabètica amb transcripció fonètica, examen de documentació (abundant entre el segle XV i el XIX trobada en una colla d'arxius: de Poblet, Cervera, Montblanc, Tarragona, Barcelona, Lleida, etc.), comentaris sobre dialectalismes i sobre ortografia dels cognoms i renoms. Al final, les últimes deu pàgines són dedicades a consideracions de caire lingüístic tal com ja havia començat a donar a conèixer a Lleida el 1999. Finalment, un apèndix temàtic. La llista de noms és estructurada de la manera com avui es considera adequada, amb explicacions suficients però austeres. En antroponímia, sovint sap la procedència del primer individu que duia el cognom i que es va establir a la vila. En el cas de substantius no

corrents a Fullea, explica l'equivalència en llenguatge actual (*tires [de ceps] < eixida*, per exemple). Davant de certs noms estranys, és prudent i no opina pel seu compte, com quan parla de Cantaperdius; però no sempre, com en el cas de Cantorella. De vegades, no en diu res, com de Gaudiós (partida de terra) o de Pinyong, que ofereix una incògnita absoluta.

Ramon Amigó i Anglès

Antoni MARGARIT, *Olèrdola medieval. Recull de notes per a la seva història*, Sant Cugat Sesgarrigues 2003, fascicles II i IV, 10 i 36 pàgs.

L'autor, que coneix bé el llatí, va resseguint tot el material a què ha tingut accés i referit a llogarrets o masies o altres noms de lloc del gran terme d'Olèrdola, amb molta població dispersa des de sempre. L'autor es basa molt en documents antics, sobretot aquells que parlen de límits entre termes. I no s'està d'establir-ne l'etimologia, com en el cas de *Gavarra* o de *Cantallops*, que considera que és un trasllat de l'Empordà. Són abundosos els topònims, extrets sovint de documentació que va dels segles X al XII. I també identifica i segueix nissagues. Margarit és meticulós en la transcripció llatina dels documents i hi aporta la versió catalana. Cal subratllar que arreu trobem molts dels topònims que encara són vius oralment avui. És el miracle de la toponímia, que amb el seu esperit "conservador" manté noms de fa mil anys.

A.M.

Publicat amb la col·laboració de la
Generalitat de Catalunya
Departament de Cultura
Secretaria de Política Lingüística